

nologies in the education sector]. Mizhpredmetni зв'язky pryrodnycho-matematychnykh dystsyplin v osvithomu protsesi: materialy Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf., 10-12 bereznia 2021 r. Luts'k: Vezha-Druk. S. 98–104. [in Ukrainian]

7. Mykhaliuk, I., & Mykhaliuk, A. (2024). Proiektne navchannia yak zasib formuvannia doslidnyts'kykh navychok zdobuvachiv osvity [Project-based learning as a means of forming research skills in students]. Visnyk Hlukhivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. No 2(55). S. 154–168. [in Ukrainian].

8. Shatska, L. M. (2020). Metod proiektiv u vykladanni pryrodnych dystsyplin u zakladykh vyshchoi osvity. [Project method in teaching natural sciences in higher education institutions]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky. Zaporizhzhia: ZNU. No 2. S. 45–50. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МАРТИН Аліна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: освітньо-технологічний аспект професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MARTIN Alina – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Methods of Preschool and Primary Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: The Educational and Technological Dimension of Professional Training of Future Natural Science Teachers.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2025 р.

Стаття прийнята до друку 30.08.2025 р.

УДК 371.13: 378.637:159.922

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-220-482-488

МИХАЛЬЧЕНКО Наталія –

кандидат психологічних наук,

професор кафедри початкової освіти

Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0327-5491>

e-mail: madamnatali1976@ukr.net

ПЕРСПЕКТИВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ РЕФЛЕКСІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається постійне зростання інтересу до психічного здоров'я людини та проблема розвитку рефлексії особистості. Реформа шкільної освіти, неперервність сучасної освіти вимагають від людини самостійного підвищення свого професійного та культурного рівня, здатності ставити і вирішувати задачі самовдосконалення, самоактуалізації, саморозвитку. Гуманістичний принцип сучасної школи передбачає створення педагогічних умов для творчого розвитку, для реалізації особистісного потенціалу. Роль вчителя полягає не лише в тому, щоб забезпечити передачу знань від одного покоління до іншого, а й в тому, щоб бути „людиною культури та загальнолюдських цінностей”, здатною формувати всебічно розвинену особистість. Тому у сучасній педагогічній науці актуальною є проблема вивчення теоретико-методичних засад підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів. Сучасний вчитель початкових класів має бути готовим розвивати рефлексію в учнів. Педагог повинен чітко відслідковувати сам процес становлення самосвідомості дитини та глибоко розуміти зміст ключових понять: рефлексія, рефлексивні вміння, довільність, самоконтроль, внутрішній план дій. Успіх засвоєння учнями цього віку моральних норм, культури поведінки, цінностей залежить від того, як ставиться вчитель до їх формування та розвитку. Саме вчитель здатний реалізувати особистісно-орієнтований підхід у розвитку рефлексії молодших школярів.

Майбутнім вчителям початкових класів в процесі методичної підготовки було запропоновано організовувати спеціальне навчання учнів молодшого шкільного віку з розвитку та формування всіх складових компонентів рефлексії, та її видів. В основу такого навчання була покладена, розроблена нами програма психолого-педагогічного курсу „Абетка психічного здоров'я. Програма розвитку рефлексії молодших школярів”. Програма спрямована на вирішення проблеми відпрацювання практичних умінь та навичок з розвитку рефлексії, а саме патріотичної, особистісної, моральної, національної, комунікативної, інтелектуальної, довільності, самоконтролю, виховання особистісних рис, необхідних для успішного й ефективного оволодіння учнями початкових класів основами науково-теоретичних знань.

Ключові слова: рефлексія, діти молодшого шкільного віку, професійна підготовка, підготовка майбутнього вчителя початкових класів, програма розвитку рефлексії дітей.

MYKHALCHENKO Nataliia –

Candidate of Sciences Psihologichnih, Professor

of Admiral Makarov National University of Shipbuilding

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0327-5491>

e-mail: madamnatali1976@ukr.net

PROSPECT OF IMPLEMENTING A PROGRAM FOR THE DEVELOPMENT OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN'S REFLECTION IN THE SYSTEM OF TRAINING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

At the present stage of society's development, there is a constant increase in interest in human mental health and the problem of developing personal reflection. The reform of school education and the continuity of modern education require a person to independently improve their professional and cultural level, the ability to set and solve the tasks of self-improvement, self-actualization, and self-development. The humanistic principle of a modern school involves the creation of pedagogical conditions for creative development and the realization of personal potential. The role of the teacher is not only to ensure the transfer of knowledge from one generation to another, but also to be a "person of culture and universal values" capable of forming a fully developed personality. Therefore, the problem of studying the theoretical and methodological foundations of training future primary school teachers to develop the reflection of younger students is relevant in modern pedagogical science. A modern primary school teacher should be ready to develop reflection in students. The teacher should clearly monitor the process of the child's self-awareness formation and deeply understand the content of the key concepts: reflection, reflective skills, arbitrariness, self-control, and internal action plan. The success of students of this age in learning moral norms, culture of behavior, and values depends on the teacher's attitude to their formation and development. It is the teacher who is able to implement a personality-oriented approach to the development of reflection in younger students.

In the course of methodological training, future primary school teachers were offered to organize special training for primary school students on the development and formation of all the components of reflection and its types. The basis of such training was the program of the psychological and pedagogical course "The ABC of Mental Health. Program for the Development of Reflection in Primary School Students". The program is aimed at solving the problem of practicing practical skills and abilities for the development of reflection, namely patriotic, personal, moral, national, communicative, intellectual, arbitrariness, self-control, education of personal traits necessary for the successful and effective mastery of the basics of scientific and theoretical knowledge by primary school students.

Keywords: reflection, children of primary school age, professional training, training of future primary school teachers, program for the development of children's reflection.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається постійне зростання інтересу до психічного здоров'я людини та проблема розвитку рефлексії особистості. Реформа шкільної освіти, неперервність сучасної освіти вимагають від людини самостійного підвищення свого професійного та культурного рівня, здатності ставити і вирішувати задачі самовдосконалення, самоактуалізації, саморозвитку. Гуманістичний принцип сучасної школи передбачає створення педагогічних умов для творчого розвитку, для реалізації особистісного потенціалу. Одним із стратегічних завдань реформування освітньої галузі є покращення якості навчання та виховання дітей шляхом запровадження мобільної системи підвищення професіоналізму педагогів, спрямованої на розвиток у них психолого-педагогічних компетентностей, інтелектуального потенціалу, здатності до ефективної педагогічної діяльності, до професійної рефлексії.

Основи розвитку рефлексії дитини закладаються у їх самооцінці та ставленні до навчання. Рефлексія є механізмом особистісного розвитку суб'єкта. Провідним видом діяльності в молодшому шкільному віці є учіння, а головною фігурою, яка організовує учіння, здійснює навчальний процес є вчитель початкових класів, важливим визначаємо дослідження впливу початкової школи, опосередковано через вчителя на розвиток рефлексії молодших школярів. Розвиток рефлексії у дітей залежить від того, як ставиться вчитель до їх формування та розвитку. Саме вчитель здатний реалізувати особистісно-орієнтований підхід у розвитку рефлексії молодших школярів. В контексті цього постає питання підготовки вчителя до розвитку рефлексії молодших школярів.

Аналіз навчальної діяльності дітей молодшого шкільного віку дозволив нам розробити програму розвитку рефлексії учнів в динаміці. Особлива увага в реалізації програми була приділена розвитку психічних новоутворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загальні основи підготовки майбутніх вчителів до реалізації професійної діяльності (І. Зязюн, В. Кремін, О. Савченко, М. Євтух, В. Лозова, О. Ярошенко, О. Мітіна, О. Коваленко та інші). Дослідження науковців останніх років (І. Зязюна, В. Ільченко, С. Гончаренка, В. Семиченко, Т. Яценко, Є. Барбиної та інші) свідчить, що інтегроване навчання є одним з напрямків оновлення змісту освіти.

Вагомий інтерес у контексті нашого дослідження становлять роботи І. Беха, М. Борисшевського, В. Кременя, С. Максименка, Г. Костюка, О. Савченка). Аналіз наукових досліджень щодо зазначеної проблеми, зокрема, виховання особистості (І. Бех), національної рефлексії (М. Шугай), моральної саморегуляції (О. Безверхий), рефлексії підлітків (О. Савицька), рефлексії процесу навчання (Л. Співак), самооцінки учнів (К. Островська, О. Скрипченко), патріотичної рефлексії молодших школярів (Н. Михальченко), розвитку рефлексії особистісних якостей у молодшому шкільному віці (Н. Никончук), психологічні умови розвитку рефлексії у молодших школярів (Н. Пеньковська), розвиток рефлексивних аспектів самосвідомості молодших школярів з різною успішністю (І. Яворська-Ветрова, І. Петренко). Але питання підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів не стало предметом вивчення науковців.

Рефлексія, на думку Д. Б. Ельконіна, В. В. Давидова, Г. С. Костюка, інших, є одним з найважливіших новоутворень дітей молодшого шкільного віку, вивчення проблеми її розвитку та впливу на формування особистості є вельми актуальним науково-практичним завданням.

Мета статті – проаналізувати підготовку майбутнього вчителя початкових класів до реалізації програми розвитку рефлексії молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний вчитель початкових класів має бути готовим розвивати рефлексію в учнів. Педагог

повинен чітко відслідковувати сам процес становлення самосвідомості дитини та глибоко розуміти зміст ключових понять: рефлексія, рефлексивні вміння, довільність, самоконтроль, внутрішній план дій. З огляду на нову ситуацію в освітньому просторі України, розвиток психолого-педагогічної культури вчителя початкової школи визначають як його психолого-педагогічну готовність якомога повніше реалізовувати культуротворчу, гуманістичну функції, так і його психолого-педагогічну готовність оволодівати професійними цінностями та сучасним інструментарієм розвитку індивідуальних якостей молодшого школяра.

Заклади вищої освіти посідають провідне місце в структурі соціально-економічного розвитку суспільства. Сучасні університети орієнтовані на забезпечення висококваліфікованими і всебічно освіченими фахівцями багатьох галузей. Система освіти є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів зміцнення авторитету держави на міжнародній арені. Зміна технологій, глобалізація, утвердження пріоритетів інформаційно-технологічного суспільства зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий важіль сучасного прогресу.

Враховуючи те, що провідним видом діяльності в молодшому шкільному віці є учіння, а головною фігурою, яка організовує учіння, здійснює навчальний процес є вчитель початкових класів, важливим представлялось дослідження впливу початкової школи, опосередковано через вчителя на розвиток рефлексії молодших школярів. Успіх засвоєння учнями цього віку моральних норм, культури поведінки, цінностей залежить від того, як ставиться вчитель до їх формування та розвитку. Саме вчитель здатний реалізувати особистісно-орієнтований підхід у розвитку рефлексії молодших школярів.

В тих класах, де учителя початкових класів надають необхідну увагу розвитку особистості, у дітей якісно формуються психічні новоутворення: рефлексія, самоконтроль, довільність, внутрішній план дій. При сприятливих умовах молодші школярі одержують високий рівень розвитку психічний новоутворень. Завдяки цьому психіка дитини досягає необхідного рівня готовності до навчання в середній школі. Проте, ці новоутворення не виникають стихійно, їх необхідно розвивати і формувати, і, насамперед, на рівні психолого-педагогічної готовності вчителів до професійної діяльності.

Головною потребою молодшого школяра є набуття певного суспільного положення, реалізації суспільно значущої діяльності за допомогою розвитку рефлексії. Враховуючи те, що рефлексія є новоутворенням молодшого шкільного віку, то саме тому у цьому віці існує нагальна потреба дослідження і створення адекватних педагогічних умов для формування рефлексії.

На основі розвитку рефлексивних складових особистості формується уявлення про своє «Я». Вагому роль у формуванні «Я» суб'єкта відіграє механізм ідентифікації як емоційно-когнітивний процес ототожнення суб'єкта себе з іншим

суб'єктом, групою людей, образом чи символом. Ідентифікація – уподібнення себе іншому, спроба поставити себе на його місце, проникнути в систему його смислів. Цей засіб виникає в процесі неусвідомлюваного наслідування дитиною дорослого, проте надалі він набуває форми особливої внутрішньої дії.

Головною особистісною, соціально-психологічною характеристикою молодшого школяра є прийняття і усвідомлення ним своєї внутрішньої позиції, що дає підстави вважати цей вік зрілим дитинством [3]. Соціальна ситуація розвитку дитини залежить від рівня задоволення соціальних потреб школяра, які реалізуються в межах взаємодії «вчитель–учень» і «учень–учень» [6, с. 40].

Це об'єктивне становище дитини суб'єктивно (більш адекватно, чи менш адекватно) проявляється в її настроях, домінуючих переживаннях, емоційному ставленні до школи і навчального процесу. Школа в молодшого школяра викликає дуже багато нових видів переживань, яких не було в дошкільників. Це, зокрема переживання, що пов'язані з перебуванням в учнівській групі, спілкуванням з ровесниками, учителем, оцінка якого, похвала чи зауваження є дуже значущими для учня. У молодшого школяра на основі цього розвиваються механізми рефлексії.

Процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками становить пізнавальну діяльність учнів, якою керує вчитель. Роль керівника навчального процесу не обмежується поясненням нового навчального матеріалу. Водночас учитель початкової школи є і організатором, і керівником, і вихователем, дбає про розумовий, фізичний, духовний, моральний розвиток учнів, виходячи із загальної мети виховання – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Оскільки у процесі навчання реалізується його виховна і розвиваюча функції, вчитель повинен мати психолого-педагогічну підготовку, знати методіку організації виховної роботи, яка сприятиме формуванню рефлексії дітей. Саме тому підготовка вчителя початкових класів до професійної діяльності в закладах вищої освіти має бути спрямована на вдосконалення теоретико-методичних засад формування готовності вчителя до розвитку рефлексії молодших школярів.

Ураховуючи досвід створення систем методичної підготовки вітчизняними та закордонними науковцями, систему методичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до розвитку рефлексії молодших школярів розглядаємо як складну, відкриту, динамічну систему, що охоплює цілі, зміст, методи і засоби, організаційні форми, орієнтовані на особистість майбутнього вчителя, що забезпечує взаємодію викладача і здобувачів на основі особистісно-діяльнісного підходу, який враховує розвиток сучасного суспільства.

Аналіз навчальної діяльності дітей молодшого шкільного віку дозволив нам розробити програму розвитку рефлексії учнів в динаміці. Особлива увага в реалізації програми була приділена розвитку патріотичної та моральної рефлексії. Мета програми: формування в особистості

молодшого школяра здатності до поглибленого самоаналізу, саморозвитку, самопізнання, розширення самоусвідомлення, змісту уявлень про власне «Я». Програма була запропонована майбутнім вчителям початкових класів в процесі вивчення освітнього компоненту «Рефлексія молодшого школяра».

Майбутнім вчителям початкових класів в процесі методичної підготовки було запропоновано організовувати спеціальне навчання учнів молодшого шкільного віку з розвитку та формування всіх складових компонентів рефлексії, та її видів. В основу такого навчання була покладена, розроблена нами програма психолого-педагогічного курсу «Абетка психічного здоров'я». «Програма розвитку рефлексії молодших школярів». Цей курс може бути використаний за рахунок варіативної частини навчального плану.

Програма спрямована на вирішення проблеми відпрацювання практичних умінь та навичок з розвитку рефлексії, а саме патріотичної, особистісної, моральної, національної, комунікативної, інтелектуальної, довільності, самоконтролю, виховання особистісних рис, необхідних для успішного й ефективного оволодіння учнями початкових класів основами науково-теоретичних знань.

Основна мета курсу: за допомогою психолого-педагогічних занять й раціональних прийомів навчання сформувати в учня здібності до аналізу, планування, рефлексії щодо подальшого саморозвитку, самонавчання, самовиховання.

Досягненню основної мети допомагали наступні завдання:

1. Сприяти розвитку рефлексії, самоконтролю, саморегуляції, довільності психічних процесів, свідомості та самосвідомості, моральності, патріотизму, громадянськості.

2. Розвивати рефлексію особистості молодшого школяра та її складові: когнітивну, емоційну та поведінкову.

3. Розвивати види рефлексії особистості молодшого школяра: патріотичну, особистісну, моральну, національну, комунікативну, інтелектуальну.

4. Сприяти розвитку відповідальності та гордості за свою Батьківщину, почуттів індивідуальної відповідальності за майбутнє країни.

5. Розвивати потребу в приналежності і любові до свого народу.

6. Сформувати прагнення берегти народні та родинні традиції.

7. Виховати самостійність, організованість особистості в колективно-розподіленій діяльності.

8. Навчити учнів планувати свою діяльність, розвивати внутрішній план дій.

9. Орієнтувати кожного учня на самовиховання особистості.

10. Розвивати вміння ідентифікувати себе зі своєю етнічною групою, висувати підстави для ідентифікації – національність батьків, місце проживання, рідна мова.

Програма розрахована на три роки навчання. Програма курсу «Абетка психічного здоров'я».

Програма розвитку рефлексії молодших школярів" для дітей молодшого шкільного віку складається з трьох розділів.

Перший розділ «Мої почуття» для дітей другого класу, кількість годин на тиждень – 0,5, кількість годин на рік – 17. Другий розділ «Особистісний розвиток учня» для дітей третього класу, кількість годин на тиждень – 0,5, кількість годин на рік – 17. Третій розділ «Рефлексія молодшого школяра» для дітей четвертого класу, кількість годин на тиждень – 0,5, кількість годин на рік – 17. Всього для реалізації програми курсу «Абетка психічного здоров'я». «Програма розвитку рефлексії молодших школярів» для дітей молодшого шкільного віку запланована 51 година.

Головним завданням розділу «Мої почуття» була орієнтація на засвоєння учнями знань про афективну сферу особистості молодшого школяра. Основним завданням другого розділу «Особистісний розвиток учня» є вивчення індивідуальних особливостей розвитку особистості учня молодшого шкільного віку, його особистісних якостей. Наступний розділ «Рефлексія молодшого школяра» допомагає звернути увагу на розвиток рефлексії та її видів, самоконтролю, довільності психічних процесів, самосвідомості, рис характеру.

Програма даного курсу представлена в системі поетапного формування особистісних новоутворень. Реалізація програми здійснюється через різноманітні навчально-практичні заняття, тренінг, ділові і сюжетно-рольові ігри, розбір ситуацій, бесіди, дискусії і практикуми.

Методичний зміст занять планується відповідно до теми і мети, а також обов'язково розкриваються основні пункти плану. Заняття були проведені в такій формі, щоб кожен учень збагачував уяву, спостережливість, розширював знання, досвід, інтереси, підвищував навчальну мотивацію, допитливість, зберігав навчально-пізнавальний інтерес на всіх етапах навчання, дістав позитивне, емоційне задоволення від діяльності, засвоював моральний досвід, громадянську поведінку.

В тематичний план включені різні види занять, які доступні і цікаві учням, виокремлені етапи, форми їх проведення. Такий підхід сприятиме у ненав'язливій формі розвивати в учнів значно ширші уявлення про патріотизм, формувати такі якості особистості як самостійність, організованість та інші.

Таким чином, майбутнім вчителям початкових класів запропонована для реалізації на протязі трьох навчальних років комплексна програма розвитку рефлексії дітей молодшого шкільного віку, яка охоплювала систему навчально-виховних заходів групової та індивідуальної роботи з учнями.

В таблиці 1 представлений тематичний план розділу 1: «Мої почуття» програми «Абетка психічного здоров'я. Програма розвитку рефлексії молодших школярів» для учнів 2-го класу.

Таблиця 1

Тематичний план розділу 1: «Мої почуття» програми «Абетка психічного здоров'я.
Програма розвитку рефлексії молодших школярів», 2-й клас (17 годин).

№ п/п	Тематика	Години	Форма проведення занять
1.	Знайомство. Введення в світ психології	1	Бесіда
2.	Радість. Як її доставити іншій людині?	1	Практикум
3.	Радість можливо передати дотиком.	1	Бесіда
4.	Радість можливо передати поглядом.	1	Ділова гра, навчально-практичне заняття
5.	Страх. Як боротися зі страхом?	1	Бесіда
6.	Різні почуття.	1	Сюжетно-рольова гра
7.	Форми співпраці на уроці.	1	Практикум
8.	Виховання самостійності школярів	1	Практикум
9.	Виховання організованості учнів на початковому етапі навчання.	1	Розбір ситуацій
10.	Планування навчальної роботи. Планування виконання домашніх завдань.	1	Практикум
11.	Якості людей	1	Конкурс-гра
12.	Люди відрізняються своїми якостями	1	Рольова гра
13.	Який Я? Який Ти?	2	Бесіда. Практикум
14.	Шкільні труднощі	1	Практикум
15.	Домашні труднощі	1	Практикум
16.	Підсумкове заняття.	1	Конкурс-гра

В таблиці 2 представлений тематичний план розділу 2 „Особистісний розвиток учня” програми «Абетка психічного здоров'я. Програма розвитку

рефлексії молодших школярів», для учнів 3-го класу.

Таблиця 2

Тематичний план розділу 2: «Особистісний розвиток учня» програми «Абетка психічного здоров'я.
Програма розвитку рефлексії молодших школярів», 3 клас (17 годин)

№ п/п	Тематика	Години	Форма проведення занять
1.	Індивід. Індивідуальність. Особистість.	1	Навчально-практичне заняття
2.	Властивості особистості	1	Практичне заняття
3.	Характер людини. Моральні та патріотичні якості особистості	1	Дослідження
4.	Тренінг розвитку моральних та патріотичних якостей людини.	1	Практикум
5.	Діагностика за картою вихованості	1	Практикум
6.	Ціннісноорієнтований компонент структури особистості.	1	Дослідження
7.	Свідомість і самосвідомість людини. Рефлексія.	1	Навчально-практичне заняття
8.	Воля. Самовиховання волі.	1	Практичне заняття
9.	Я і моя Батьківщина.	1	Практикум
10.	Я і моя школа.	1	Бесіда
11.	Я і мій учитель.	1	Бесіда
12.	Я і мої батьки.	1	Розбір ситуацій
13.	Я вмію просити пробачення	1	Практикум
14.	Чому батьки карають дітей?	1	Тренінг
15.	Я і мої друзі. Справжній друг.	1	Навчально-практичне заняття
16.	Співпраця. Я вмію розуміти іншого	1	Тренінг
17.	Підсумковий урок.	1	Ділова гра

В таблиці 3 представлений тематичний план розділу 3 «Рефлексія молодшого школяра» програми «Абетка психічного здоров'я. Програма

розвитку рефлексії молодших школярів» для учнів 4-го класу.

Таблиця 3

Тематичний план розділу 3 «Патріотична самосвідомість учня» програми «Абетка навчання.
Програма формування патріотичної рефлексії дітей молодшого шкільного віку», 4 клас (17 годин).

№	Тематика	Години	Форма проведення занять
1.	Хто Я?	1	Навчально-практичне заняття
2.	Я і мої здібності	1	Дослідження
3.	Я і мій внутрішній світ, його унікальність.	1	Дослідження
4.	Я і мій вибір	1	Розбір ситуацій
5.	Я – як представник певної нації	1	Навчально-практичне заняття
6.	Риси української вдачі.	1	Бесіда
7.	Український фольклор	1	Бесіда

8.	Символіка українського народу	1	Бесіда
9.	Сучасне козацько-лицарське виховання.	2	Практикум
10.	Виховні традиції народного календаря	1	Навчально-практичні навчання
11.	Я і моє майбутнє	1	Дослідження
12.	Я – вільна людина	2	Тренінг
13.	Права і обов'язки	1	Навчально-практичні заняття
14.	Що таке ідеальне „Я”?	1	Бесіда
15.	Підсумкове заняття.	1	Конкурс-гра

Крім того, майбутнім вчителям початкових класів запропоновано проводити паралельний вплив на батьків, з метою корекції та розвитку їх власної самосвідомості та рефлексії. Змістом індивідуальної роботи з учнями та їх батьками визначено:

1. Індивідуальні консультації з різних питань виховання підростаючої особистості. Метою консультації є вирішення конкретних особистих питань з рефлексії, самосвідомості, які постають перед батьками в щоденному житті.

2. Індивідуальні консультації вчителів та батьків з різних питань виховання підростаючої особистості, формування самосвідомості, рефлексії, ідентифікації, емпатії, самоконтролю, довільності.

Освіта, що реалізує цілісну концепцію розвитку особистості дитини на основі реалізації принципів розвивального навчання, із кожним роком розширює свої межі. Розвивається суспільство, людина, змінюється і психолого-педагогічний зміст освіти, її структура. Один із найпродуктивніших, найрезультативніших і найдієвіших підходів у навчанні, вихованні й розвитку дітей – є впровадження системи розвивального навчання.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Відтак, узагальнюючи сказане можна зробити висновок, що розвиток рефлексії молодшого школяра як психічного новоутворення залежить від готовності вчителя початкових класів до її формування у учнів. Вища школа є однією з найбільш значущих сфер навчально-професійної діяльності молоді та має потужний потенціал в області формування особистості майбутнього вчителя. Аналіз результатів дослідження засвідчив, що у майбутніх вчителів виявився загалом недостатній рівень готовності до розвитку рефлексії у дітей молодшого шкільного віку. Ефективна методична підготовка майбутнього вчителя здатна реалізувати особистісно-орієнтований підхід у розвитку рефлексії молодших школярів в освітній діяльності. Аналіз навчальної діяльності дітей молодшого шкільного віку дозволив нам розробити програму розвитку рефлексії учнів в динаміці. Майбутнім вчителям початкових класів в процесі методичної підготовки було запропоновано організовувати спеціальне навчання учнів молодшого шкільного віку з розвитку та формування всіх складових компонентів рефлексії, та її видів. В основу такого навчання була покладена, розроблена нами програма психолого-педагогічного курсу «Абетка психічного здоров'я. Програма розвитку рефлексії молодших школярів». Програма спрямована на вирішення проблеми відпрацьовування практичних умінь та

навичок з розвитку рефлексії, а саме патріотичної, особистісної, моральної, національної, комунікативної, інтелектуальної, довільності, самоконтролю, виховання особистісних рис, необхідних для успішного й ефективного оволодіння учнями початкових класів основами науково-теоретичних знань.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод.видання. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
2. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів: Книга, 1996. С. 134–178.
3. Забрюцький М.М. Основи вікової психології: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан. 2005. 112 с.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. За ред. Л. М. Проколенко. Київ, 1989. 608 с.
5. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Київ: Знання, 2011. 486 с.
6. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
7. Михальченко Н.В. Психокорекція патріотичної рефлексії молодших школярів. *Психологія і суспільство*. №1(23), Тернопіль, 2006. С. 121–126.
8. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: Навчальний посібник. Київ. 2005. 360 с.
9. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К.: Академія, 2002. 528 с.
10. Яцюк Н. О. Особливості моральної рефлексії у молодшому шкільному віці: автореф. дис. канд. психол. наук / НПУ ім. М.П.Драгоманова. Київ., 2008. 20 с.

REFERENCES

1. Bekh, I.D. (2003). *Vykhovannia osobystosti: U 2 kn. Kn.1: Osobystisno orientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnologichni zasady: navch.-metod.vydannia* [Education of the personality: In 2 books. Book 1: Personality-oriented approach: theoretical and technological foundations: a textbook]. Kyiv: Lybid. 280 s. [in Ukrainian]
2. Vyshnevskiy, O. (1996). *Suchasne ukrainske vykhovannia* [Modern Ukrainian education]. Pedagogichni narysy. Lviv: Knyha. S.134–178. [in Ukrainian]
3. Zabrotskyi, M.M. (2005). *Osnovy vikovoi psykholohii: navchalnyi posibnyk* [Fundamentals of age psychology: a textbook]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. 112 s. [in Ukrainian]
4. Kostjuk, G.S. (1989). *Navchal'no-vihovnij proces i psichalniy rozvitok osobistosti* [Educational process and mental development of the individual]. Kyiv: Osvita. 608 s. [in Ukrainian]
5. Kuzminskyi, A.I. (2011). *Pedahohika vyshchoi shkoly: navchalnyi posibnyk* [Pedagogy of Higher Education: a textbook]. Kyiv: Znannia. 486 s. [in Ukrainian]
6. Kutishenko, V.P. (2005). *Vikova ta pedahohichna psykholohiia: navchalnyi posibnyk* [Vikova ta pedahohichna psykholohiia: navchalnyi posibnyk]. Kyiv: Tsentrv navchalnoi literatury. 128 s. [in Ukrainian]
7. Mykhalchenko, N.V. (2006). *Psykhokorektsiia patriotychnoi refleksii molodshykh shkoliariv* [Psychocorrection

of patriotic reflection of junior schoolchildren]. *Psykhohohiia i suspilstvo*. Ternopil. №1(23). S. 121–126. [in Ukrainian]

8. Savchin, M.V., Vasilenko, L.P. (2015). *Vikova psihologija* [Viking psychology]. Kyiv: Akademvidav. 360 s. [in Ukrainian]

9. Fitsula, M. M. (2002). *Pedahohika: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh pedahohichnykh zakladiv osvity* [Pedagogy: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh pedagogykh zakladiv osvity]. Kyiv. Akademiia. 528 s. [in Ukrainian]

10. Iatsiuk, N.O. (2008). *Osoblyvosti moralnoi refleksii u molodshomu shkilnomu vitsi: avtoref. dys. kand. ... psykhol. nauk* [Features of moral reflection in young schoolchildren]. Kyiv: NPU im. M.P.Drahomanova. 20 s. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МИХАЛЬЧЕНКО Наталія – кандидат психологічних наук, професор кафедри початкової освіти Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

Наукові інтереси: перспектива реалізації програми розвитку рефлексії молодших школярів в системі підготовки майбутнього вчителя початкових класів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MYKHALCHENKO Nataliia – Candidate of Sciences Psihologichnih, Professor of Admiral Makarov National University of Shipbuilding.

Scientific interests: prospect of implementing a program for the development of junior schoolchildren's reflection in the system of training future primary school teachers.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2025 р.

Стаття прийнята до друку 30.08.2025 р.

УДК 373.3.091.313

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-220-488-493

ШЕПІТКО Олена –

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту

Навчально-наукового педагогічного інституту

імені В. О. Сухомлинського

Національного університету кораблебудування

імені адмірала Макарова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8098-8527>

e-mail: elleshepit@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ ЦІННІСНО-ЦІЛЮВИХ КОМПОНЕНТІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти реалізації ціннісно-цілювих компонентів початкової освіти в контексті сучасних соціокультурних трансформацій. Проаналізовано зміст освітніх цінностей, їх роль у формуванні особистості молодшого школяра, а також визначено основні цілі початкової освіти відповідно до актуальних викликів суспільства. Особлива увага приділена впливу соціального середовища, культурних змін та освітніх реформ на трансформацію педагогічних підходів. Запропоновано методичні орієнтири щодо інтеграції ціннісних засад у навчально-виховний процес початкової школи. У статті розкрито виховний потенціал підручників з читання для початкової школи, укладених О. Савченко, як засобу формування загальнолюдських і національних цінностей у молодших школярів. Автором проаналізовано зміст читанок, у яких репрезентовано орієнтири Краси, Добра, Любові, Істини, Мудрості, Здоров'я, а також духовно-культурне надбання українського народу – мову, символіку, традиції, історичну пам'ять. Особлива увага приділена ролі рідної мови як чинника самоідентифікації та національного самовираження.

У статті розглядається ціннісність як ключова змістова характеристика навчального матеріалу підручників, що впливає на формування мотивації до навчання в учнів початкової школи. Ціннісний компонент забезпечує емоційно-сміслову залучення дитини до освітнього процесу, сприяє усвідомленню значущості навчального змісту для її особистісного розвитку, морального становлення та світоглядного зростання. Особливу увагу приділено тривірневій структурі цінностей, репрезентованих у змісті підручників: особистісно-значущих, загальнолюдських і національних. Підкреслено роль читанок як засобу трансляції моральних орієнтирів через художні образи, культурні символи та емоційно насичені ситуації. Аналіз реалізації ціннісного змісту в підручниках з читання дозволяє оцінити їх виховний потенціал і значення для формування ідентичності, громадянської позиції та моральної самосвідомості молодших школярів.

Окремо висвітлено значення запитань і завдань, що супроводжують тексти, як інструментів емоційно-ціннісної активності учнів. Наведено приклади вправ, які стимулюють моральний вибір, естетичне сприйняття, патріотичні почуття та розвиток мовлення. Зроблено висновок, що читанки О. Савченко не лише навчають читати, а й формують гармонійну особистість, здатну до самопізнання, культурної самореалізації та відповідального громадянства.

Ключові слова: початкова освіта, освітні цінності, цілі навчання, соціокультурні зміни, педагогічні підходи, освітні трансформації, особистісний розвиток, методика навчання.

SHEPITKO Olena –

Postgraduate student at the Department of Pedagogy

and Educational management

Educational and Scientific Pedagogical Institute

named by V.O. Sukhomlynskyi

National University of Shipbuilding named by admiral Makarov

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8098-8527>

e-mail: elleshepit@gmail.com